

DE STEM VAN HET WATER

Hylke

GETUIGENISSEN VAN DE
VROEGERE SCHIPPERIJ

Speerstra

NOORDBOEK

Inhoud

KOP IN DE WIND

Debuut	11
Roefpraat 1	15
Arbeiders	18
Kristalpaleis	22
Palinghandel	28
Roefpraat 2	34
Pinkegat	37
Roefpraat 3	41
Lijkvaren	45
Uitgeleend	50
Bovenbroek	60
Fantasiepak	65
Roefpraat 4	71
Steranijs	77
Flanjiep	82
Stierenkloten	87
6-3-1883	93
Roefpraat 5	97
Altaar	101
Hoop	107

DE LAATSTE ECHTE SCHIPPERS

Inleiding door schipper H. Bruins Slot	113
De overzeese schippers	131
Turfvaren	132
Smilde als rustpunt	141
Een hard leven op een Hagenaar	148
Storm en geboorte	149
De ‘Strontarmada’	154
De wedstrijd	156
Varen en handel	168
Skûtsjeschippers	182
Terpcultuur	183
Uitwijk naar het zoute water	187
Kapiteinske op de zeeën	188
De zeilkast	203
Toch nog maar een kastje	204
De Afsluitdijk zat ons hoger dan de crisis	214
Op de grens van leven en dood	226
De redders	233
Boogmaker	235

SCHIPPERS VAN DE ZEE

Inleiding	255
Duivel aan boord	273
Vrouw als wapen	285
Zeilmaker	294
Van knecht tot reder	298
Storm op ’t Wad	309
Dichter en schipper	317
Driemaal is scheepsrecht	332

De nieuwkomer	346
Varen in oorlogstijd	362
Hellingknecht	370
Naar Labrador	380
Overwinteren bij de Eskimo's	388
We staan op het achterschip nog droog	398
Vloot leed veel verliezen in eerste oorlogsjaar	405
De duvelstoejager	408

KOP IN DE WIND

Debuut

De eeuw moet nog aanbreken waarin Fryslân zijn herfst met blinkende waternivakten voorgoed zal kwijtraken. Als de dagen aan het korten zijn, zuigt het Lage Midden zich als een kolossale spons vol met water. De ene bui verjaagt de andere en boer en varensman zetten de levertraanfles aan de mond.

Grou (Grouw) ligt erbij als vluchthaven voor de pramen, tjalken en de vijftien melkschouwen van de zuivelfabriek. Bij hoge wind wordt de Boerenwalhaven benut om zo gauw mogelijk onder wal te komen. Zo scharrelen de sprietzeilen langs de oude toren naar de melkontvangst. En via de Baai, waarin boomstammen uit Scandinavië rondrijven die straks in de houtfabriek tot botervaten zullen worden omgetoverd, glijdt het veerschip Dorp Grouw van de jonge Wiebe Minderts het dorp uit, óp naar de Sneeker dinsdagmarkt. De herfst is nabij, de wind trekt het gat in en jaagt hele watermassa's uit de Zuidwesthoek over de weilanden.

Vandaag maakt Wiebe Minderts Peekema als jonge schipper en kostwinner voor zijn moeder zijn eerste reis naar de Sneeker dinsdagmarkt. En er staat een smak wind.

Er stonden in Grou twee houtmolens en een oliemolen, maar daar konden wij bij het zeilen niet helemaal op vertrouwen. De boerenmolens op de wijde ruimte gaven vaak wel zoveel houvast, want ik moet mij die maandagochtend verkeken hebben op de houtmolen van Visser, die bij de zuivelfabriek, in de luwte van het kerkhof, voor vier zwichtborden snel ronddraaide. Ik had Freark Smit als knecht en we zeiden: Vier zwichtborden, dan maar één rif erin en de middelfok, dan kunnen wij het wel sjouwen. De wind was zuid en wij

hadden dus niet zo'n slechte bries naar Sneek, al kregen wij eerst een kruisrakje van de Kromme Grouw naar de Irnsumerdijk. Wij zeilden over stuurboord de Rechte Grouw af en toen we de volle laag te pakken kregen, bleek al dat we te veel zeil voerden. Maar we zeiden, het moet zó maar, want als we de boel strijken en op lager wal belanden, dan komen we daar nooit meer vandaan. We hingen er zó in, dat we maar net zonder kleerscheuren door de brug konden. Bij die zuidenwind moesten wij voor de Grouwster straatweg nog een paar gangen doen, omdat we hier nog wat hoger aan de wind kwamen te liggen. Het ging er merakels van langs, maar we hadden wel in de gaten dat bij deze wind de Wetering te bezeilen was.

Bij de Irnsumerzijl stond de knecht van Boorsma, de veerschipper van Jirnsum (Irnsom), al gereed met de jaaglijn over de schouder. 'We zien er als de dood tegenop,' zei de man benauwd. 'Stap maar op,' zeiden wij, 'dan gaan we met ons vieren op één schip.' En zo zetten zij het beetje vracht dat zij hadden gauw bij ons in het ruim, haalden de zaak neer en met twee man in de lijn werkten wij ons voorbij Jirnsum (Irnsom). Wij scharrelden het Rak van Ongemak door op Oudeschouw aan.

En daar leek het niet best. Voor de brug kregen we een beste veeg wind en een moordende stroom voor de kop. Met veel moeite maakten we vast aan de gordingen en bespraken het weer. Nou stond er vijftig meter voorbij de brug in de Wetering een handwijzer met 'STRIJK'. Ik dacht, als wij daar nou eens een trosje aan vastmaken en het twee keer vastzetten op de bolder, dan kunnen wij het scheepje mooi aan de wind trekken. En dan zijn we tenminste zóver. Bomen kan toch niks worden, want het was daar peilloos diep. Het lukte. Wij zetten de mast op en haalden de zaak erbij voor twee riffen en de stormfok.

Toen we de tros lieten vieren en loskwamen, sloeg het water over het hele schip heen. Het woei dat het rookte. Maar wij konden bij de zuidenwind de Wetering op de kop af over stuurboord schraal bezei-

len. Dus ... we konden het Sneekermeer ook bezeilen. En dan hadden wij het in de Houkesloot nog wat ruimer. Op Enghorne, voor de oude Terhornstersluis, waar nu het statenjacht ligt, stuurde ik het schip even met de kop in de wind: het zeil neer en voor de fok naar de sluis toe. Daar bij de sluis moesten wij, zelfs als het maar een beetje woei, natuurlijk schutten. En nu stond er een stormwind. De sluiswachters waren al fiks in actie. De rinketten van de sluis werden opgedraaid en zo kwamen wij er met vliegende vaart voor het fokje aanvliegen.

Terwijl bij het schutten het water bezig was op gelijke hoogte te komen, waagde ik eens een oogje aan het Sneekermeer. Ik dacht: dit wordt straks wel een donders karwei. Het water joeg over de dijk, dat het een liefhebberij was. Drie veerschepen lagen daar beter weer af te wachten: Andries en Sikke Nijenhuis uit Knijpe, Sietse Sietema uit Aldeboarn (Oldeboorn) en Sjoerd Zandstra uit Oldeberkoop.

Nou was ik de jongste en ik vond dat ik de oude Boorsma uit Irnsum eerst het helmhout moest aanbieden, maar hij zei: 'Jij bent voor je vader in de plaats gekomen en jij beslist zelf en jij stuurt zelf.'

Ik voel nog hoe het schip daar aan de gording lag te stampen terwijl wij de boel erbij zetten voor twee raffen en de kleine fok. Net voorbij de dam doken we al in de golven en alles aan boord kraakte en piepte. Ik dacht: 'Dit kon vader ook, dit moet ik ook kunnen; je moet er niet op rekenen, scheepje, dat je een knik in de schoot krijgt; je zult aan de wind blijven liggen tot aan de Houkesloot toe.'

Ik zette mij schoor in de stuurkuip. Het water kwam met emmers vol over me heen, maar ik zag alles nog duidelijk. Zestig, zeventig duim hoger staat het meer, dacht ik, en de Gravinneweg, die vervloekte ondiepte, is keihard. De knecht van Boorsma zat gereed bij het zwaard, want ik had in de gaten dat het zwaard, als we op gelijke hoogte waren met Jongerburen, op het moment dat de kleine molen in de Lage Wouden precies tegenover die grote boerderij kwam te staan, als de bliksem even moest worden opgetrokken voor die Gravinneweg.

Even later zijn wij de Houkesloot doorgevlogen. De molen van Jan Zwart – boven Sneek uittorende – draaide zo hard op vier grote zwichtborden dat je ervan kon gaan griezelen. Het was die avond nog niet donker of ik lag al doodop in de kooi, maar dinsdagsochtends was ik er vroeg uit. Er was op een Sneeker marktdag nog nooit zoveel ruimte geweest om het schip te verhalen als deze keer.

Op de terugreis was het langzamerhand wat uitgewaaid. Toen we bij de Ternhornster sluis kwamen, lagen dezelfde schepen nog aan de gording. Terwijl de oude sluiswachter de rinketten voor ons opdraaide, zei hij zuinigjes en bijna zwaarwichtig: ‘Wij hebben jullie vol benauwenis nageogd, want het was een reis bij rauw weer. Het schip zelf hebben wij op het Sneekmeer nooit meer gezien, alleen het topje van de mast, dat onstuimig boven de schuimkoppen uit heen en weer schudde.’

Roefpraat 1

In Grou stond een oud-schipper naar het skûtsjesilen te kijken. ‘Fiet-senmakers, in plaats van schippers zijn het,’ zei hij minachtend. ‘Dat vaart me ’n schip ondersteboven. En nou waait het nog niet eens hard. Wij hebben het ’ns een keer gehad, toen stormde het écht. Maar er zat maar één aan de fokkenschoot en de oude baas was alleen achterop. Wij hingen er zó in, dat de giek wel zes voet door het meer veegde. Maar daar werden wij niet anders van, hoor. Ik zat gewoon met moeder en de knecht op het loefzwaard te kaarten.

Tegenwoordig? Er wordt maar vreemd met die skûtsjes omgeknoeid. Dán moet er weer een stuk tussenin en dán is-ie weer te lang. Of de mast moet voorlijker of naar achteren. Maar sneller worden ze er nooit van. Nee, dan oude Eeltsjebaas uit Joure. Die liep op de helling langs het schip, drukte onder het lopen door zijn pruimpje tegen de zijkant en zei tegen de knecht: ‘Kijk, dáár moet het zwaard zitten.’

Hattum Hoekstra sr. is tot het laatst toe een ferme schipper geweest. Toen de ouwe nog eens met zijn zoon Aldert voer, zei hij op het Pik-meer: ‘Moet ik nog maar niet eens sturen, Aldert?’ Het ging door. Op één oor bruiste het skûtsje de nauwe Tijnje in en daar moest het al vrij gauw door de wind. Maar aan de diepe kant aan de oever lag een grote plezierboot.

‘Heb je wel die grote glazen kast in de peiling, vader?’ Maar Hattum Hoekstra was doof geworden en het zag er slecht uit. ‘Overstag!’ werd er van alle kanten geroepen, maar Hattum verblikte noch verbleekte. Op het laatste ogenblik liet iedereen zich plat op het dek vallen en men greep zich vast, waar maar houvast was. Er gebeurde niets. Als een scheermes sneed oude Hattum bij de boot langs. Toen zei hij: ‘Ik zal jullie één raad geven: aan lagerwal altijd en eeuwig alles bijzetten. En gang houden.’

Mijn vader gaf geen krimp bij het hardzeilen. Voor Eastermar (Oostermear) lagen wij een keer krap aan voor, toen er een oude melkvaarder aankwam. Nou gaven die melkvaarders uit de Friese Wouden ook nergens om. Ik zei nog tegen vader: ‘Ziet u die verrekte melkboot wel?’ Maar de oude wou schraal bij de wind blijven zeilen en hij joeg door. De melkvaarder hield de kop er ook voor. Wij joegen finaal over hem heen. Ik zie die melkvaarder er aan de andere kant nog onder vandaan komen. Terwijl hij de boel weer bijzette, riep hij: ‘Jullie mogen ook weleens je vlak gladmaken!’

Schippers mogen dan onder elkaar weleens ruzie hebben, maar als het erop aankomt is het één grote familie. Dat blijkt weer op een mooie zomermorgen bij Heeg. Het is stil, bijna al warm en erg gehorig. Het dorp is nauwelijks wakker. Schipper Sjoerd vaart gestaag door het Heeger Var. ‘Daar kon Japik weleens op het meer aankomen met zijn bolschip,’ zei zijn vrouw. Een boer zou zo uit de verte alleen maar kunnen zien dat het een schip was, maar Sjoerd en Janke weten wel beter. Sjoerd en zijn vrouw hebben vanzelfsprekend heel wat te bepraten met Japik en zijn huisgezin, en daarom

begint het gesprek al terwijl Japik nog een heel eind uit de buurt is.

‘Wat heb je in?’ roept Sjoerd.

‘Berlikumer spek (uien),’ wordt er terug geschreeuwd.

Heel Heeg weet even later wat beide schippers vervoeren; heel Heeg kan nu ook weten dat er maar een beetje vracht was. In het voorbijvaren doen Sjoerd en Japik het wat kalmer aan. Zij kunnen elkaar nu al pratend wel verstaan. Maar wanneer zij alweer in elkaars zogvaren en elk een kant opgaan, moet er weer luider worden geroepen. Als Sjoerd alweer bijna uit zicht is, roept hij nog: ‘En is het allemaal goed met jullie?’

‘NOU JA,’ kan Japik nog net terugschreeuwen, ‘ONZE HAITZE MOET ANDERHALF JAAR DE BAK IN, MAAR DAT WILLEN WE STILHOUWE!’

Arbeiders

In Lemmer weten ze het verschil niet meer tussen namen en bijnamen. Ik ben nu 94 jaar, maar men noemt me nog altijd Jantsje van Teine. Hoe komt dat? Moeder kwam uit Hindeloopen. Een stad met een eigen taal. En als zij ons riep om te komen eten, dan was het: ‘Ii-tu, teine grene eppe.’ En dat betekende ‘eten, jullie krijgen dikke, groene erwten’. Dat wil niet zeggen dat wij altijd goed te eten kregen. De armoe was allerverschrikkelijkst.

Vader was bode van het oude gilde. Hoe meer doden er waren, hoe minder geld hij met Kerstmis beurde. Als het slecht trof, dan was het een gulden en als er wat minder waren omgekomen dan kon het een rijksdaalder worden. En verder moest de goeie man vissen en te hooi en te gras een ouwe paal van de zeevering opscharrelen als brandstof. Wat heeft hij uit nood vaak een paar wrakke klompen voor ons gehaald, die met stopverf dichtgemaakt en opgeverfd waren. Daar liep je dan de hele dag op twee leuke linkerklompjes. En je speelde ook nog verstoppertje in de stegen aan de Schans. En pikschieten op het Laag. Maar dan niet om een cent maar een knoop. Nou ik oud ben en er vaak aan terugdenk en de opgeschoten jeugd van tegenwoordig zie, dan denk ik: ‘In deze wereld hoor ik helemaal niet meer thuis, ik kan in deze tijd niet meer leven.’ Want ik kan het niet hebben, dat ze destijds opoe Trijntje kort voor haar dood nog sokken lieten breien voor 12 cent per jaar. Ik zie de ouwe stumper nog voor de kachel zitten. Zij breide nog wel, maar zij zag al niet zo best meer. Even wat spuug op de afgebreide sok, dan kon zij hem beter gladstrijken. En opa: ik zie hem nog zitten, vastgegroeid aan de stoel van het oude diaconiehuis.